

02. Biodiversiteit in het Westelijk Vijvergebied van Bokrijk

Thomas LEMMENS & Luc CREVECOEUR
LIKONA Werkgroepen
p/a Het Groene Huis
Domein Bokrijk, B-3600 Genk

Hylis foveicollis. (Foto Ingrid Altmann)

In 2008 werd het Westelijk Vijvergebied meerdere malen door de Werkgroepen van LIKONA bezocht. Gewapend met een loep, schepnet, zeef en klopscherm werd in het gebied gezocht naar interessante soorten planten en dieren. De inspanningen van de verschillende natuurliefhebbers zorgen voor een lijst met namen. Voor de meeste groepen was het een basisinventarisatie. Het aantal historische gegevens is heel beperkt of zelfs onbestaande. Voor de meeste soortgroepen bespreken we hier de stand van inventarisatie met aandacht voor de opmerkelijke vondsten.

Paddenstoelen

Omdat het Westelijk Vijvergebied net zoals de rest van Bokrijk een interessant en regelmatig bezocht gebied voor paddenstoelen is, zijn er reeds lijsten uit de jaren 1970 beschikbaar. Vermoedelijk werden toen voornamelijk de dijken langsheen de vijvers bezocht. In totaal werden er tot nu toe 318 soorten in het gebied geteld, waaronder een twintigtal soorten Russula's. Opvallende verschijningen zijn zeker de Grote sponszwam (*Sparassis crispa*) en de Eikhaas (*Grifola frondosa*). Als zeldzame vondsten noteerden we onder andere de Elzenboleet (*Gyrodon lividus*), de Fluwelige stekelzwam (*Hydnellum spongiosipes*), de Schubbigge oesterzwam (*Pleurotus dryinus*) en de Oranjerode hertenzwam (*Pluteus aurantiorugosus*). Verschillende soorten staan op de Vlaamse Rode Lijst als bedreigd en kwetsbaar.

Mossen

In totaal zijn 76 mossoorten vastgesteld. De meeste soorten zijn typisch voor berkenbroekbos en wilgenstruweel: Haarmutsen (*Orthotrichum*), Kroesmossen (*Ulotia*) en Veenmossen (*Spaghnum*). Opvallend is het veelvuldig voorkomen van Kussentjesmos (*Leucobryum glaucum*). Deze soort gaat er sterk op achteruit in Vlaanderen, mogelijk door het gebruik in de bloemsierkunst. We treffen in het gebied 10 soorten aan die in Nederland op de Rode Lijst zijn opgenomen (van Vlaanderen is er geen Rode lijst). De volgende soorten hebben er alle de status 'vrij zeldzaam': Boompjesmos (*Climacium dendroides*); Broedhaarmuts (*Orthotrichum lyelii*); Gekroesde haarmuts (*Orthotrichum pulchellum*); Gladde haarmuts (*Orthotrichum striatum*); Elzenmos (*Pallavicinia lyelii*); Stomp boogsterrenmos (*Plagiomnium ellipticum*); Gewoon vilsterrenmos (*Rhizomnium punctatum*); Geplooid sikkelmos (*Sanionia uncinata*); Sliertmos (*Straminergon stramineum*); en Trompetkroesmos (*Ulotia crispa*).

Landslakken

Omdat landslakken kalk nodig hebben om hun huisje te bouwen, hebben ze een grote voorkeur voor kalkrijke gebieden zoals Zuid-Limburg. Het vijvergebied ligt in de kalkarme Kempen, wat betekent dat de diversiteit van slakken er lager ligt. Bij gerichte inventarisaties zijn 4 locaties bemonsterd door op willekeurige plaatsen vegetatie en strooisel te verzamelen. Na het drogen werd dit plantmateriaal gezeefd en de slakkenhuisjes gescheiden van de vegetatie. Vervolgens gebeurde de determinatie. In totaal zijn 8 verschillende soorten huisjesslakken geïnventariseerd. Alle soorten heb-

ben een voorkeur voor biotopen in vochtige of natte gebieden. Vijf van de 8 waargenomen soorten hebben een speciale status op de Rode Lijst van de Landslakken (Backeljau, 2004).

Nederlandse naam	Soortnaam	Rode Lijst Vlaanderen
Dikke korfslak	<i>Vertigo antivertigo</i>	Met uitsterven bedreigd
Tandloze korfslak	<i>Columella edentula</i>	Zeldzaam
Dwergkorfslak	<i>Vertigo pygmaea</i>	Zeldzaam
Boerenknoopje	<i>Discus rotundatus</i>	Momenteel niet bedreigd
Amonshoorntje	<i>Nesovitrea hammonis</i>	Momenteel niet bedreigd
Moerastolslakje	<i>Euconulus alderi</i>	Onvoldoende gekend
Gladde tolslak	<i>Euconulus fulvus</i>	Kwetsbaar
Dwergpuntje	<i>Punctum pygmaeum</i>	Zeldzaam

Dat de Dikke korfslak is waargenomen mag zeer bijzonder genoemd worden. Deze landslak heeft een zeer klein kastanjebruin huisje (hoogte maximaal 2,2 mm) met 5 omgangen met zeer fijne verticale streepjes (groeilijnen). Hoewel de Dikke korfslak in Nederland nog algemeen voorkomt, is ze in ons land in de voorbije vijftig jaar zeer sterk achteruitgegaan: terwijl ze tussen de jaren 1900 en 1950 nog op 30 plaatsen in België voorkwam, werd ze na 1950 nog van 6 plaatsen gemeld (De Wilde *et al*, 1986).

Waterwantsen

In de jaren 1980 werden de meeste Limburgse wateren bemonsterd op waterwantsen (Mercken, 1989). Hierbij werden in Bokrijk enkel stalen genomen in Het Wik, waar de soortenrijkdom beperkt was. In september 2008 werden de vijvers en vooral de vegetatierijke waterkanten in het Westelijk Vijvergebied bemonsterd met een schepnet. In totaal werden 4 stalen genomen waarbij 12 soorten waterwantsen werden aangetroffen. Het zijn allemaal soorten die op de Rode Lijst van Vlaanderen (Bonte *et al*, 1999) de status 'momenteel niet bedreigd' hebben. De meeste soorten zijn kenmerkend voor grote, diepe visvijvers met stilstaand water. De fauna komt goed overeen met die van Het Wik uit de jaren 1980.

Kevers

In de beperkte beschikbare tijd verkoos men om te focussen op de waterpartijen en de broekbossen. In totaal werden 85 soorten geteeld, wat maar een fractie van de werkelijke keverdiversiteit van het Westelijk Vijvergebied is, die geschat wordt op minstens 300 soorten. We kunnen de soorten groeperen volgens de twee onderstaande biotopen:

Waterpartijen

In juni en september werden de kleinere vijvers bemonsterd met een schepnet. De grote vijvers werden in het voorjaar van 2008 bemonsterd met enkele keverfuiken waarin men visresten gebruikte als lokaas. Met deze techniek werd enkel de Geelgerande waterkever (*Dytiscus marginalis*) aangetroffen.

Interessanter waren de kleine vijvers die vroeger gebruikt werden als kweekvijvers. Zij zijn rijk aan (exotische) waterplanten die voor meer waterleven zorgen. Zeker te vermelden is *Rhantus exsoletus*, een soort

die de status *bedreigd* heeft op de Rode Lijst en *Hydaticus seminiger*, die in Limburg recent alleen gevonden was in het Hageven en De Teut (Cauberghs, 2008).

Bij een nachtvangst werd een mannetje van de Grote spinnende wattertor (*Hydrophilus piceus*) aangetrokken door het licht. Met een lengte van 34 tot 48 mm is dat onze grootste waterkever. De dieren overwinteren als imago in de diepere plassen waar de kans op bevriezen kleiner is en kennen een bijzondere broedzorg: het vrouwtje maakt met de achterste spinklieren een cocon waarin 50 tot 70 eitjes worden afgezet. Deze cocon drijft aan het wateroppervlak en is voorzien van een langwerpige deel dat boven het water uitsteekt (schoorsteen of mast). In Het Wik werd in het voorjaar van 2008 zo een cocon aangetroffen. De larven zijn uitsluitend carnivoor. De volwassen kevers kunnen 3 jaar worden, wat een hoge leeftijd is voor insecten. Tijdens de nachtvlinder vangst van 23 mei 2008 werd aan het visserijpaviljoen een exemplaar aangetrokken door het licht.

Daarbuiten werden ook in Lanaken en Kinrooi waarnemingen gedaan in 2008. In Nederlands Limburg is vermoedelijk sprake van een toename sinds 2000 (Lenders, 2007).

Elzen en wilgenbroeken

De kevers werden geïnventariseerd door hand- en klopvangsten. Op de aanwezige bloeiende struiken (voornamelijk Wilgen en Lijsterbes) en kruiden werd gezocht naar nectarzoekende kevers (Boktorren). In de natte stukken zijn afgestorven stammen van Zwarte els, Wilg en Berk afgeklopt.

Daarbuiten werden de houtkevers aangelokt met een alcoholval (de geur van alcohol en ether komt overeen met die van jong gekapt hout). In het gebied werden twee vallen opgehangen van april tot augustus 2008.

-*Hylis foveicollis* In een alcoholval (periode 19 mei tot 1 juli 2008) werden twee exemplaren van deze kever aangetroffen. Voorlopig werd de soort in Vlaanderen enkel aangetroffen in Groenendaal, Tongeren Kolmont (2008) en Heusden-Zolder (2005). De eerste waarneming in Nederland dateert van 2003 (Moraal et al, 2003).

De larven van deze op een kleine kniptor lijkende soort leven vermoedelijk van houtschimmels. Ze knagen geen gangen in het dode hout maar wringen zich in het vochtige hout tussen de jaarringen door. Na de doortocht van de larven sluiten de gangen zich weer zodat ze geen sporen achterlaten. De soort schijnt niet zo kieskeurig te zijn en zowel loof- en naaldhout lijken geschikt, als er maar wit- en bruinrotschimmels in groeien en de dode stammen en takken niet te snel uitdrogen.

-*Abdera flexuosa*

In een alcoholval (periode 4 april tot 26 april 2008) werd een exemplaar van *Abdera flexuosa* gevonden. De larven van deze kevers leven in houtzwammen op Wilgen of Zwarte els. Het gaat hier om de eerste melding in Vlaanderen. Voordien was de kever enkel waargenomen in Dahlem (2000, provincie Luik), Roly (1995, provincie Namen) en Dourbes (1992, provincie Namen).

Sigara striata. (Foto Hans Hendrickx)

Vissen

Decennia lang werden in Bokrijk vijvers uitgebaat voor de kweek van pootvis voor de hengelsport. De visteelt spitste zich in de jaren 1950-1960 uitsluitend toe op karperachtigen (Karper, Blankvoorn en Zeelt) en roofvissen (Snoek, Snoekbaars en Baars) (Huet en Timmermans, 1966). In de jaren 2000 verschoof het accent naar de teelt van ecologisch waardevolle soorten zoals Rietvoorn, Zeelt, Kroeskarper en Bittervoorn. Ook Riviergrondel werd geoogst. Het vijvercomplex werd en wordt nog altijd gekenmerkt door hoge densiteiten uitheemse vis zoals Zonnebaars, Amerikaanse hondsvij, Bruine Amerikaanse dwergmeerval en in mindere mate Giebel. In de jaren 1980 werd bij het leeglaten van de vijvers af en toe een Grote modderkruiper aangetroffen. Deze merkwaardige vis zou mogelijk nog in Het Wik voorkomen. De piscicultuur werd stopgezet eind 2007 en alle aanwezige vis werd afgevisd.

Een basisinventarisatie (september 2008) van de oeverzones van enkele in onbruik geraakte vijvers aan de westelijke rand van het gebied leert ons dat de exoten de visstand domineren. Een screening van de vroegere verzamelbassins aan het Paviljoentje bracht aan het licht dat er nog wat vis overgebleven is, waaronder Riviergrondel, Rietvoorn en Bittervoorn. Ook Vetjes en Tiendoornige stekelbaars werden genoteerd. De visstand op de Zusterkloosterbeek werd door LIKONA en het INBO in 2003 onder de loep genomen en is op Paling na identiek met de vijvers (Thuyne *et al.* 2003). Typische beekvissoorten ontbreken. Op het einde van de negentiende eeuw werd dit beekje door Bamps en Geraerts (1897) geprezen voor de talrijke beekprikken.

Er kan geconcludeerd worden dat zowel de Zusterkloosterbeek als het vijvercomplex vandaag de dag een marginale visstand herbergen.

Amfibieën

Van het studiegebied zijn geen oude gegevens beschikbaar, maar tijdens een terreinbezoek zijn toch enkele soorten waargenomen, waaronder algemene soorten zoals de Poelkikker (*Pelophylax esculentus*), Bruine kikker (*Rana temporaria*), Bastaardkikker (*Pelophylax lessonae*), Gewone pad (*Bufo bufo*) en de Kleine watersalamander (*Lissotriton vulgaris*). Normaal mogen in dit gebied meer soorten worden verwacht zoals Heikikker of Vinpootsalamander. De vijvers hebben echter een lage pH (4-5), wat de ontwikkeling van deze soorten afremt.

Het gebied is in ieder geval momenteel geen geschikte biotoop voor zeldzame amfibieën, ook al gaat het om een vijvergebied. De vijvers herbergen veel invasieve visexoten en zijn vegetatiearm met veelal steile oeverranden die de waterpartijen ongeschikt maken voor vele amfibieën.

Zoogdieren

Deze groep is nog niet goed onderzocht. In 2007 werd gericht onderzoek uitgevoerd naar de Waterspitsmuis (*Neomys fodiens*) met de lokbuismethode. In een buis werden garnaal en krabresten aangeboden en het duurde niet lang voor er in mei 2007 keutels van de Waterspitsmuis in werden aangetroffen (de Waterspitsmuis heeft een uniek dieet van Watervlooiën en Zoetwaterkreeftjes, waarvan schaalresten terug te vinden zijn in de keutels). Het dier is opgenomen in bijlage III van de Conventie van Bern. Het is in Vlaanderen beschermd via het KB van

1980 en staat op de Vlaamse Rode Lijst als 'bedreigd'. Volgens de recente Zoogdierenatlas is de soort er sterk op achteruitgegaan, maar deze vaststelling is gebaseerd op vrij weinig gegevens. De vermoedelijke achteruitgang hangt waarschijnlijk samen met de afgenomen waterkwaliteit en met het gevoerde waterbeleid, waarbij de afvoercapaciteit van beken verhoogd werd door het versterken van de oevers en het rechte trekken van de waterlopen. Hierdoor verdwenen de zacht glooiende oevers en kleine overstromingsgebiedjes die voor de waterspitsmuis zo belangrijk zijn. Ook de algemene daling van het grondwaterpeil zal zeker een rol gespeeld hebben in de achteruitgang van de Waterspitsmuis.

Daarbuiten werden in het gebied nog andere algemene soorten zoogdieren aangetroffen zoals Egel (*Erinaceus europaeus*), Konijn (*Oryctolagus cuniculus*), Euraziatische Rode eekhoorn (*Sciurus vulgaris*), Ree (*Capreolus capreolus*), Vos (*Vulpes vulpes*), Bunzing (*Mustela erminea*) en Steenmarter (*Martes foina*).

Besluit

Ondanks de beperkte staalname werden in het Westelijk Vijvergebied van Bokrijk verschillende bijzondere soorten aangetroffen. De waterkwaliteit van de vijvers is matig en ze zijn visrijk, wat verklaart dat er zich enkel algemenere soorten amfibieën en waterwantsen in bevinden. Waar weinig of geen vissen zwemmen, werden wel interessante waterkevers gevonden. De zachthoutbossen met voldoende dood hout, voor de meeste toeristen een slordig onopgeruimd bos, zijn interessant voor paddenstoelen, mossen en houtkevers.

Dank

Dit artikel had niet geschreven kunnen worden zonder de hulp van de vele werkgroepen van LIKONA en van enkele vrijwilligers die de inventarisaties uitschreven: Gut Tilkin (paddenstoelen), Josse Gielen & Koen Vankerkerhove (mossen), Thomas Lemmens (slakken), Eric Stoffelen (waterwantsen), Luc Crèvecoeur (kevers), Thierry Gaethofs (vissen) en Peter Engelen (amfibieën).

Referenties

- BACKELJAU, T., 2004. Rode Lijst voor de landslakken www.inbo.be/content/page.asp?pid=BEL.VLA.SOO_rodelijst
- BAMPS, C. & EM. GERAERTS, 1897. Faune des poissons de la province de Limbourg. Imprimerie Winand klock, Hasselt.
- BONTE, D., V. VANDOMME, J. MUYLAERT & R. BOSMANS, 1999. Een gedocumenteerde Rode Lijst van de water- en oppervlaktewantsen van Vlaanderen, UGent.
- CAUBERHS, J., 2008. Verspreiding en ecologie van grote waterroofkevers in Limburg. Enderwerk Departement Agro- en biotechniek. Bachelor in agro – en biotechnologie, 68 p.
- DE WILDEJ, R. MARQUET & J. VAN GOETHEN, 1986. Voorlopige atlas van de landslakken van België. Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Brussel, 285p.
- HUET, M. & J.A. TIMMERMANS, 1966. Het kweken van pootvis in de viskwekerij van Bokrijk. Cypriniden en roofvis 1958-1963. Proefstation van Waters en Bossen, Groenendaal-Hoeilaart. 57 p.
- LENDERS, A.J.W., 2007. De Grote spinnende waterter in Limburg. Natuurhistorisch Maandblad Jg. 96 nr. 1 (6-12)
- MERCKEN, L., 1989. Verspreiding en Ecologie van

water- en oppervlaktewantsen (Hemiptera, Heteroptera) in Vlaanderen. Proefschrift voorgelegd tot het bekomen van de graad van Doctor in de Wetenschappen (groep Dierkunde). 175p.

MORAAL, L.G., J. BURGERS & O. VORST, 2003. *Hylis foveicollis* (Coleoptera: Eucnemidae), een dood-houtkever nieuw voor de Nederlandse fauna. Entomologische Berichten, Amsterdam 63: 36-39.

THUYNE, G., T. GAETHOFS & J. BREINE, 2003. Het visbestand van de Zusterkloosterbeek (2003). Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer, Groenendaal.